

DOI: 10.31648/PW.7671

BARBARA RODZIEWICZ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7724-5602>

University of Szczecin

SUPERKONEKTORY BARW W ŚWIADOMOŚCI JĘZYKOWEJ POLAKÓW I ROSJAN

Colour superconnectors in the linguistic awareness of Poles and Russians

ABSTRACT: The article presents a comparative analysis of selected linguistic material from associative dictionaries of the modern Polish and Russian languages. The object of the analysis are the units of an inverted dictionary, forming the so-called nucleus of linguistic awareness, i.e. words that act as a reaction to at least a few headwords. The so-called colour superconnectors, i.e. words-reactions showing the maximum number of connections with various words-stimuli, colours with maximum associative power. The analysis of the structures of lexical connections of coloratives in the nucleus of the linguistic awareness of Poles and Russians proves their similarity both in terms of frequency and the scope of the lexical span.

KEYWORDS: associative dictionaries, linguistic awareness, colour superconnectors, Poles, Russians

Studia nad świadomością językową, czyli – w ujęciu Y. Tarasova (2000, 26) – całościowym kształtem poziomów świadomości, formowanych i uzewnętrznianych za pomocą środków językowych: słów, związków wyrazowych, zdań, tekstów i pól asocjacyjnych, mieszczą się w koncepcji poznawczej współczesnych badań językowego obrazu świata prowadzonych w ramach lingwistyki antropologicznej. Badania te mają na celu analizę specyfiki narodo-kulturowej świadomości językowej z punktu widzenia utrwalonych w niej podobieństw i różnic, determinujących skuteczność porozumienia międzykulturowego. Bazę do studiów nad świadomością językową stworzyły masowe eksperymenty lingwalne zainicjowane w latach 90. XX w. przez językoznawców skupionych w Katedrze Psycholingwistyki Rosyjskiej Akademii Nauk. Wyniki tychże eksperymentów, prowadzonych na skalę międzynarodową, posłużyły m.in. do opracowania asocjacyjnego teaurusu współczesnych języków słowiańskich: rosyjskiego, białoruskiego, bułgarskiego, ukraińskiego i polskiego.

Sam eksperyment asocjacyjny polega na tym, że badany otrzymuje listę wyrazów hasłowych (słów-bodźców, stymulantów) (bądź eksperymentator podaje

badanemu słowa-hasła) i w określonym czasie reaguje słowem lub wyrażeniem, które kojarzy mu się ze stymulantami. Test skojarzeniowy może mieć na celu badanie skojarzeń swobodnych – pierwszego przychodzącego badanemu na myśl słowa lub wyrażenia w reakcji na wyraz hasłowy lub skojarzeń kierowanych (ukierunkowanych), gdy uczestnik eksperymentu otrzymuje instrukcję, która częściowo określa i jednocześnie ogranicza rodzaj reakcji (np. do podania synonimów, antonimów itp.). Badania, których wyniki publikowane są najczęściej w postaci słowników asocjacyjnych to testy skojarzeń swobodnych mające charakter masowy, co oznacza, że wielkość wiarygodnej badawczo próby populacyjnej oscyluje około 500 respondentów. Uzyskany w ten sposób materiał językowy pomaga przeniknąć nie tylko do systemowo, lecz także kulturowo utrwalonej architektoniki znaczeń, odzwierciedlającej dostępne w ograniczonym stopniu poznaniu zmysłowemu, skomplikowane i wzajemnie powiązane międzypojęciowe struktury werbalne funkcjonujące w świadomości językowej. Ta metoda badawcza, po raz pierwszy opisana przez niemieckich badaczy, psychologa A. Thumba i językoznawcę K. Marbe (1901), wpisuje się w nurt studiów prowadzonych w Polsce już w latach 60. XX w. przez I. Kurcz i kontynuowanych później m.in. przez J. Puzyninę, J. Bartmińskiego, W. Pisarka, M. Fleischera, A. Wierzbicką, R. Gawarkiewicza, B. Rodziewicz, a w Rosji przede wszystkim przez A. Leontieva, N. Ufimtsewą, Y. Tarasova, T. Ushakovą, Y. Goroshko i in.

W testach skojarzeń werbalnych przeprowadzonych przez psycholingwistów rosyjskich, a także tych przeprowadzonych przy moim współdziałaniu w Polsce, badaniu poddano za każdym razem 500 respondentów w wieku od 18 do 25 lat, w równej mierze kobiety i mężczyźni, studentów rozmaitych kierunków i uczelni, którzy otrzymali listę ze 110 słowami-bodźcami (zgodnie z wymaganiami międzynarodowego programu we wszystkich eksperymentach wykorzystano listę opracowaną przez zespół badawczy RAN pod kierunkiem N. V. Ufimtsewej). Pozyskane w wyniku testów swobodnych skojarzeń dane językowe posłużyły do sporządzenia dwóch słowników. Są to *Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский* oraz *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*. Materiał zamieszczony w każdym z opracowań jest uporządkowany w dwojaki sposób. O ile pierwsza część słownika zbudowana jest według klucza „od słowa-bodźca do słowa-reakcji”, to część druga stanowi jej odwrotność, tzn. skonstruowana jest na zasadzie „od słowa-reakcji do słowa-bodźca”. W pierwszej części każde ze 110 haseł słownika zawiera wszystkie słowa-reakcje wywołane danym słowem-bodźcem w porządku od najczęściej przytaczanych odpowiedzi do reakcji pojedynczych. W słowniku odwróconym znajdują się uporządkowane alfabetycznie wszystkie słowa-reakcje pozyskane w eksperymencie. Obok zamieszczone są słowa-bodźce, które je wywołały oraz dane liczbowe pokazujące liczbę powtórzeń słowa-reakcji na dane słowo-bodziec. Przykładowe hasło ze słownika odwróconego wygląda następująco:

biały – CZARNY 120; CZYSTY 52; ŚWIATŁO 10; CZERWONY 8; CHLEB 7; DOBRO 7; DOBRO 2; BOGATY, PALEC, RANEK 1; 9+202.

Opierając się na liczbach w przytoczonym haśle stwierdzić można, iż słowo biały było reakcją 120 respondentów na bodziec CZARNY, 52 na bodziec CZYSTY, 10 na bodziec ŚWIATŁO itd. Cyfra 9 pokazuje liczbę bodźców, które wywołały reakcję biały, zaś 202 to liczba badanych, którzy w swoich ankietach zareagowali tym słowem na jeden z podanych wyżej 9 bodźców.

Niniejsza analiza wiąże się z drugim etapem opracowania danych językowych zgromadzonych w słowiańskich testach skojarzeń werbalnych, czyli ze słownikiem odwróconym, oraz sporządzeniem na bazie jego danych wykazu słów tworzących tzw. jądro świadomości językowej.

Termin *jądro świadomości językowej* pojawił się w lingwistyce w latach 90. ubiegłego wieku w związku z badaniami prowadzonymi przez Ufimtsew, która sporządziła pierwszy wykaz 75 słów jądra świadomości językowej Rosjan, opracowując dane rosyjskiego słownika asocjacyjnego (Karaulov | Sorokin | Tarasov et al. 1994). A. Zalevskaya (1980, 32; 1981, 28 i n.) jeszcze na początku lat 80. XX w. w toku analizy danych asocjacyjnego tezaurusu języka angielskiego zwróciła uwagę na powtarzalność pewnych leksemów w polach asocjacyjnych wielu słów-bodźców i wyodrębniła słowa-reakcje z różnym potencjałem skojarzeniowym. Leksemy o wysokiej mocy skojarzeniowej to takie słowa, które wykazują zdolność występowania w charakterze reakcji na co najmniej kilka wyrazów hasłowych. Zalewska dowiodła, że słowa z najwyższą rozpiętością asocjacyjną, czyli wykazujące się maksymalną liczbą powiązań z różnymi słowami-bodźcami, to słowa, które mają szczególne znaczenie dla jednostki – przedstawiciela określonej wspólnoty językowej. Stanowią one niewielki odsetek mentalnego leksykonu człowieka (ok. 2%), tworząc relatywnie gęstą sieć, której ogniwa łączą się ze sobą wzajemnie w rozmiarze 20-40% wszystkich połączeń międzypojęciowych, na skutek czego w siatkach werbalno-asocjacyjnych wyosobniają się pojęcia węzłowe, jądrowe, organizujące pozostałą część sieci leksykonu mentalnego (Zalevskaya 2005, 143). Badania ukraińskiej lingwistki nad odwróconymi związkami słów-reakcji ze słowami-bodźcami pozwoliły zaobserwować, w jaki sposób z ogromu połączeń międzywyrazowych w sieci werbalno-skojarzeniowej można wyizolować jej część jądrową, w skład której wchodzi superkonektory – najbardziej aktywne słowa o maksymalnej mocy skojarzeniowej. Według Ushakovej (2000, 18 i n.) w jądrze świadomości językowej dokonuje się językowa projekcja bytu człowieka, utrwalana przez całe jego życie, orientująca jednostkę w otaczającej rzeczywistości i stanowiąca podstawę jej językowego obrazu świata.

Wyniki pracy Zalevskiej nad angielskim tezauresem okazały się na tyle istotne, iż zyskały uznanie innych badaczy i z powodzeniem zaczęto je wykorzystywać przy opracowywaniu kolejnych słowników asocjacyjnych.

W kontekście badań nad jądrem świadomości językowej szczególnie interesujące wydają się badania porównawcze, konfrontujące ze sobą kulturowo uwarunkowane znaki językowe. W niniejszym artykule konfrontacji poddane będą odnotowane w polskim i rosyjskim jądrze świadomości językowej superwęzły konekcyjne, których wykładniki językowe są nazwami barw. Zostanie zatem podjęta próba uzyskania odpowiedzi na szereg pytań: Jakie słowa-pojęcia znalazły się w centralnej części obu sieci werbalno-skojarzeniowych? Czy istnieją ekwiwalentne dla obu kultur superkonektory barw? Czy pod względem zawartości semantycznej jest to ekwiwalencja pełna czy częściowa, gdzie są granice ekwiwalencji? Które z analizowanych pojęć są własnością obu języków, a które – jednego?

Zacznę od ogólnej charakterystyki danych językowych zaczerpniętych ze wspomnianych źródeł leksykograficznych. Zarówno rosyjskojęzyczny, jak i polskojęzyczny słownik odwrócony rejestruje wyrazy, których znaczenia systemowe pozwalają jednoznacznie odnieść je do pola leksykalnego barw. Nie są obiektem analizy obecne w obu słownikach reakcje wyrażone polskimi słowami *jasny* i *ciemny* oraz rosyjskimi wyrazami *ясный* i *темный*, gdyż mieszczą się one w katalogu leksemów ujednoznaczniających kolor, pełniąc, podobnie jak szereg innych słów (por. *blady*, *intensywny*, *wyblakły*, *бледный*, *тусклый*, *яркий*), rolę *boosterów*, *minimizerów*, *diminisherów* (Bolinger 1972, 17), wskazujących stopień intensywności czy nasycenia barwy.

W strukturach jądrowych świadomości językowej Polaków 27 słów, a w języku rosyjskim – 38 to wyrażone w zróżnicowanych kategoriach morfologicznych nazwy kolorów. Są to w ujęciu kwantytatywnym w przeważającej części przymiotniki (w języku polskim – 21, w języku rosyjskim – 34), co po części wynika z ich systemowej dyferencjacji rodzajowej i liczbowej (w niektórych przypadkach rejestrowany jest pełen paradygmat rodzajowo-liczbowy) oraz morfologii słowa-bodźca (wyrazy hasłowe to najczęściej substantiva), a także rzeczowniki (w języku polskim – 6, w języku rosyjskim – 4); nie zaobserwowano przysłówków i czasowników derywowanych od nazw kolorów. Na potrzeby analizy reprezentacje leksykalne kolorów wraz z wykładnikami morfologicznymi zostały zunifikowane do pojęcia szerszego – koloratywu. Kolory odnotowane w polskim jądrze świadomości językowej to w porządku alfabetycznym – *biały*, *błękitny*, *brązowy*, *czarny*, *czerwony*, *niebieski*, *pomarańczowy*, *seledynowy*, *szary*, *zielony*, *żółty*; w rosyjskim jądrze – *алый*, *бежевый*, *белый*, *голубой*, *желтый*, *зеленый*, *красный*, *коричневый*, *оранжевый*, *розовый*, *серый*, *синий*, *черный*.

Badanie siły skojarzeniowej koloratywów, a tym samym wyodrębnienie w jądrze świadomości językowej superkonektorów barw, można przeprowadzić w dwóch ujęciach. Po pierwsze, rozpiętość asocjacyjną leksemu węzłowego można rozpatrywać jako jego zdolność do wchodzenia w relacje z jak największą liczbą słów-bodźców. Ergo, im większa liczba bodźców, w reakcji na które pojawił się dany koloratyw, tym wyższa moc skojarzeniowa barwy. Po drugie, rozpiętość

asocjacyjną można odnieść do charakterystyki kwantytatywnej, czyli liczby powtórzeń koloratywu w charakterze reakcji na wyrazy hasłowe. Spróbujmy zatem przyrzeć się obu aspektom łączliwości adekwatnych ujętych w barwach w świadomości językowej Polaków i Rosjan.

Według pierwszego kryterium na liście polskich superkonektorów znajdzie się 9 z wyżej przytoczonych 11 barw. Wyjątki stanowią dwa leksemy – *pomarańczowy*, który pojawia się w reakcji na jeden wyraz hasłowy – OGIENŃ, oraz *seledynowy*, również umieszczony w polu asocjacyjnym tylko jednego stymulanta – ZIELONY. Absolutnym superkonektorem w tym ujęciu jest barwa czerwona (pozycja 1. w rankingu), która pod postacią trzech realizacji językowych adiektywnych i jednej substancywnej wykazuje zdolność wchodzenia w relacje semantyczne z osiemnastoma wyrazami hasłowymi, por.

czerwień – USTA (26 powtórzeń), WSTYD (25), OGIENŃ (6), MIŁOŚĆ (1); *czerwona* – TWARZ (2), MIŁOŚĆ (1); *czerwone* – USTA (35), OCZY (1), ŚWIATŁO (1); *czerwony* – WSTYD (38), ZIELONY (11), OGIENŃ (10), USTA (4), BIAŁY (3), CZARNY (1), KŁAMSTWO (1), MIŁOŚĆ (1), SIŁA (1).

Nieco mniejszą rozpiętością skojarzeniową charakteryzują się barwa czarna (pozycja 2. w rankingu) i barwa biała (pozycja 3.), których reprezentacje leksykalne pojawiają się w polach asocjacyjnych odpowiednio piętnastu i czternastu słów-bodźców, por.

czarne – OCZY (11), ŚMIERĆ (1), ZŁO (1); *czarny* – BIAŁY (128), CZERWONY (8), ŚMIERĆ (8), ZIEMIA (4), ZŁO (3), NOC (2), CHLEB (1), CZARNY (1), DROGA (1), DUSZA (1), NIENAWIDZIĆ (1), WIECZÓR (1), WOLNY (1); *czerni* – ZŁO (22), ZIEMIA (4), ŚMIERĆ (1), WOJNA (1);

biała – DROGA (1); *białe* – DOBRO (1), DRZWI (1), KŁAMSTWO (1), ŚWIATŁO (1); *biały* – CZARNY (120), CZYSTY (52), ŚWIATŁO (10), CZERWONY (8), CHLEB (7), DOBRO (2), BOGATY (1), PALEC (1), RANEK (1); *biel* – CZYSTY (15), CZARNY (1), MIŁOŚĆ (1), ŻONA (1).

Ranking pozostałych superwęzłów konekcyjnych barw w sieci werbalno-skojarzeniowej przedstawia się następująco:

pozycja 4. (rozpiętość na poziomie 12 połączeń przychodzących od słów-bodźców)
kolor zielony
zieleń – LAS (62), NADZIEJA (24), WIEŚ (5), DOBRO (1), GÓRA (1), OCZY (1), SZCZĘŚCIE (1), ZIELONY (1), ZIEMIA (1); *zielona* – GÓRA (1); *zielone* – OCZY (18), PIENIĄDZE (8); *zielony* – CZERWONY (60), LAS (21), NADZIEJA (15), OCZY (1), ZIEMIA (1)

pozycja 5. (rozpiętość na poziomie 8 połączeń przychodzących) kolor brązowy
brąz – CHLEB (1), DRZWI (1), OCZY (1), ZIELONY (1); *brązowe* – OCZY (4)

pozycja 6. (rozpiętość na poziomie 7 połączeń przychodzących) kolor żółty
żółta – RZEKA (1); *żółty* – ZIELONY (9), OGIEN (2), CZERWONY (1), NADZIE-
JA (1), ŚWIATŁO (1), TWARZ (1)

pozycja 7. (rozpiętość na poziomie 6 połączeń przychodzących) kolor niebieski
niebieska – RZEKA (4), WODA (3); *niebieski* – OCZY (12), CZERWONY (11), ZIE-
LONY (6), WODA (4), NADZIEJA (1), RZEKA (1); *niebieskie* – OCZY (54)

pozycja 8. (rozpiętość na poziomie 5 połączeń przychodzących) kolor błękitny
błękit – OCZY (7), ŁADNY (1), NADZIEJA (1), WODA (1), ZIEMIA (1); *błękitne* –
OCZY (2); kolor szary – *szarość* – WIECZÓR (9), ŻYCIE (1); *szary* – POMNIK (2),
CZARNY (1), ZIELONY (1)

W języku rosyjskim jedenaście z trzynastu barw odnotowanych w słowniku od-
wróconym ma rozpiętość skojarzeniową na poziomie co najmniej 2 wyrazów ha-
słowych. Koloratywami, które pojawiają się w reakcji na tylko jeden stymulant, są
бежевый – СТЫД, oraz *алый* – СЛОВО.

Największą moc skojarzeniową w aspekcie liczby słów-bodźców ma kolor
черный (pozycja 1. w rankingu superkonektorów). Językowe realizacje tej barwy
ewokuje aż 26 wyrazów hasłowych, por.

черная – ЗЕМЛЯ (12), СМЕРТЬ (3), ДУША (2), ВОЙНА (1), ЖЕНЩИНА (1),
МАШИНА (1), НОЧЬ (1)

черное – ЗЛО (11), ВРАГ (1), ЛИЦО (1), МАТЬ (1); ЧЕРНОТА – ВОЙНА (1),
НОЧЬ (1), СМЕРТЬ (1)

черные – ГЛАЗА (14), ДЕНЬГИ (1)

черный – БЕЛЫЙ (119), ХЛЕБ (26), КРАСНЫЙ (21), ЗЛО (10), ЗЕЛЕНый (5),
ПЛОХО (3), СМЕРТЬ (3), БРАТ (1), ВЕЧЕР (1), ГЛАЗА (1), ГОРОД (1), КРАСИВЫЙ
(1), МАШИНА (1), НОЧЬ (1), ЧИСТЫЙ (1), ДЯДЯ (1), ЗЕМЛЯ (1).

Zbliżoną rozpiętością asocjacyjną cechuje się barwa *белый* (pozycja 2.), której
koloratywy wywołane zostały przez 24 słowa-bodźce, por.

белая – ДВЕРЬ (7), СМЕРТЬ (3), ГОРА (2), НОЧЬ (2), ВОДА (1), МАШИНА (1)

бело – ЛИЦО (1)

белое – ЛИЦО (11), БОЛЬНОЙ (1), РУКИ (1), ЧИСТЫЙ (1)

белые – ДВЕРЬ (1)

белый – ЧЕРНЫЙ (121), ХЛЕБ (23), КРАСНЫЙ (14), ЧИСТЫЙ (12), СВЕТ (5),
ДОМ (4), ЗЕЛЕНый (4), ДЕНЬ (3), СМЕРТЬ (2), ДОБРО (1), МАЛЬЧИК (1),
ПАЛЕЦ (1), ПАМЯТНИК (1), СТОЛ (1).

Do grupy superkonektorów barw wyosobnionych w jądrze świadomości językowej Rosjan bezsprzecznie należy również kolor *зеленый* z rozpiętością skojarzeniową na poziomie 22 połączeń przychodzących od wyrazów hasłowych (pozycja 3.), por.

зеленая – ДВЕРЬ (3), ВОДА (2), МАШИНА (2), ГОЛОВА (1), ГОРА (1), ЗЕМЛЯ (1)

зеленое – ДЕРЕВНЯ (1)

зеленые – ГЛАЗА (27), ДЕНЬГИ (10), ДЕРЕВНЯ (1)

зеленый – ЛЕС (53), КРАСНЫЙ (23), ГОРОД (5), МОЛОДОЙ (3), БЕЛЫЙ (2), ДЕНЬГИ (2), ЧЕРНЫЙ (2), ГЛАЗА (1), ДЕРЕВНЯ (1), НАЧАЛО (1), ПУТЬ (1)

зелень – ЛЕС (9), ВЕЧНОСТЬ (1), ГОРОД (1), ДЕНЬГИ (1), ДЕРЕВНЯ (1), ЖИЗНЬ (1), МОЛОДОЙ (1)

Siła skojarzeniowa pozostałych koloratywów waha się na poziomie od 18 do 2 słów-bodźców, z którymi wchodzi one w relacje sieciowe, por.

pozycja 4. (rozpiętość na poziomie 18 połączeń przychodzących) – kolor *красный*
красная – МАШИНА (10); *красное* – ЛИЦО (4), СТЫД (2), УТРО (1); *краснота* – СТЫД (1); *красный* – ЗЕЛЕНЫЙ (32), СТЫД (25), ОГОНЬ (15), ЧЕРНЫЙ (7), БЕЛЫЙ (6), РОТ (6), КРАСИВЫЙ (5), КРАСНЫЙ (1), КРИЧАТЬ (1), ЛЮБОВЬ (1), НОВЫЙ (1), СВЕТ (1), СПРАВЕДЛИВОСТЬ (1), СТОЛ (1); *красные* – ГЛАЗА (1)

pozycja 5. (rozpiętość na poziomie 13 połączeń przychodzących) – kolor *синий*
синее – ГЛАЗА (1); *синие* – ГЛАЗА (15); *синий* – КРАСНЫЙ (27), ЗЕЛЕНЫЙ (9), ДОМ (1), ЖЕНА (1), ЛЕС (1), РЕКА (1), СЕМЬЯ (1), УТРО (1); *синяя* – РЕКА (4), ВОДА (1), МАШИНА (1)

pozycja 6. (rozpiętość na poziomie 12 połączeń przychodzących) – kolor *голубой*
голубая – ВОДА (3), РЕКА (3), ЗЕМЛЯ (1); *голубизна* – ГЛАЗА (1); *голубой* – ЗЕЛЕНЫЙ (4), ВЕЧЕР (1), ГЛАЗА (1), ГОРОД (1), ЗЕМЛЯ (1), МУЖЧИНА (1), ЧИСТЫЙ (1); *голубые* – ГЛАЗА (83), ГОРА (1)

pozycja 7. (rozpiętość na poziomie 11 połączeń wychodzących) – kolor *желтый*
желтый – ЗЕЛЕНЫЙ (13), КРАСНЫЙ (2), РАДОСТЬ (2), БЕЛЫЙ (1), БОЛЬ-НОЙ (1), ДОМ (1), ЛЕС (1), ЛИЦО (1), СВЕТ (1), СТОЛ (1), ХЛЕБ (1)

pozycja 8. (rozpiętość na poziomie 7 połączeń przychodzących) – kolory *серый* i *алый*
серость – ВЕТЕР (1), ДЕРЕВНЯ (1); *серые* – ГЛАЗА (15); *серый* – ПАМЯТНИК (2), БЕЛЫЙ (1), ГОРОД (1), ДОМ (1); *алый* – КРАСНЫЙ (3), РОТ (3), БЕЛЫЙ (1)

pozycja 9. (rozpiętość na poziomie 3 połączeń przychodzących) – kolor *розовый*
розовое – ЛИЦО (1); *розовый* – ВЕЧЕР (1), УТРО (1)

pozycja 10. (rozpiętość na poziomie 2 połączeń przychodzących) – kolor *коричневый*
коричневый – ЗЕЛЕНЫЙ (1), ПЛОХО (1); kolor *оранжевый* – *оранж* – ВЕСЕ-ЛЫЙ (1), ОГОНЬ (1); *оранжевый* – ОГОНЬ (1).

Według kryterium drugiego – frekwencji przytaczania koloratywów w charakterze reakcji na słowa-bodźce – największą mocą skojarzeniową w polskim jądrze świadomości językowej wyróżnia się kolor biały, realizacje leksykalne tej barwy przytaczane są najczęściej, czyli 225 razy. Nieco niższą liczbą przytoczeń w charakterze reakcji wykazują się koloratywy barwy zielonej – 222 skojarzenia i czarnej – 201 skojarzeń. Relatywnie silnymi superkonektorami są barwa czerwona – 168 asocjatyw i barwa niebieska – 96 asocjatyw. Pozostałe kolory charakteryzują się ponad dziesięciokrotnie niższą frekwencją: żółty – 16 przytoczeń, szary – 14 przytoczeń, błękitny – 13 przytoczeń i brązowy z najniższą częstotliwością przytoczeń na poziomie 8 asocjatyw.

W jądrowej strukturze świadomości językowej Rosjan zgodnie z przyjętym kryterium liczebności reakcji zwerbalizowanych koloratywami określonych barw status superkonektora uzyskuje kolor *черный* (233 przytoczenia), tuż za nim sytuuje się barwa *белый* (225 asocjatyw), a w dalszej kolejności kolory – *зеленый* (158 skojarzeń), *красный* (122 skojarzenia) oraz *голубой* (102 skojarzenia). Frekwencja ujęzykowień pozostałych kolorów rejestrowanych w słowniku odwróconym jest na poziomie niskim oraz bardzo niskim i wynosi odpowiednio: dla barwy *синий* 63, *желтый* – 25, *серый* – 22, *алый* – 7, *оранжевый* – 3, *розовый* – 3, *коричневый* – 2.

Porównanie powyższych dwukryterialnych katalogów superkonektorów barw wyodrębnionych w strukturach werbalno-skojarzeniowych jądra świadomości językowej zarówno Polaków, jak i Rosjan wykazuje, iż trzon pojęciowy kolorów o najwyższej mocy skojarzeniowej w obu przypadkach pozostaje właściwie bez zmian. Nieznacznej modyfikacji podlega jedynie rangowanie wiodących superkonektorów. Dalsza konfrontacja polsko- i rosyjskojęzycznych katalogów ujawnia wysoki stopień międzyjęzykowej ekwiwalencji frekwencji przytoczeń realizowanych przez poszczególne koloratywy oraz kongruencję barw o dużej rozpiętości asocjacyjnej. Nie budzi zdziwienia, iż badany wycinek jądra świadomości językowej organizuje właściwie pięć kolorów uznawanych za kolory bazowe, czyli spełniających lingwistyczne kryteria dla podstawowych nazw barw, sformułowane w słynnej pracy B. Berlina i P. Kaya (1969, 5-7). Za podstawowe nazwy barw wspomniani autorzy uznają wyrazy monoleksemiczne, niepodporządkowane semantycznie nazwie innej barwy, synchronicznie niemotywowane, o szerokim zakresie łączliwości. Należą one do utrwalonych jednostek językowych, wchodzą w zakres słownictwa podstawowego i są wyraziste psychologicznie (*psychologically salient*), co oznacza, że użytkownicy języka bez trudu identyfikują nazwy kolorów z odpowiadającymi im prototypowymi wzorcami. Bardziej interesująca wydaje się konfrontacja usieciowienia poszczególnych superkonektorów, ich umocowanie w połączeniach przychodzących od słów-bodźców i profile semantyczne manifestujące się w sile frekwencyjnej koloratywów, jakkolwiek pewne ograniczenie pod tym względem wynika z zestawu słów-bodźców wykorzystanych w eksperymencie

skojarzeniowym, którego wyniki posłużyły do opracowania słowników asocjacyjnych, polskiego i słowiańskiego.

Już wstępna analiza wykazuje, iż relacje między poszczególnymi koloratywami i pozostałymi ogniwami sieci werbalno-skojarzeniowej (połączeniami przychodzącymi od wyrazów hasłowych) są dość silnie skonwencjonalizowane i wykazują podobieństwo znaczeniowe. Owo skonwencjonalizowanie odnosi się praktycznie do większości komponentów siatki pojęciowej oplatającej superkonektory. Wyjątków, których poświadczenia wiązać można z jedną kulturą, jest niewiele i są one z reguły realizowane na bardzo niskim poziomie frekwencji – najczęściej dany koloratyw łączy ze słowem bodźcem pojedyncza nić sieci, trudno więc je uznać za reprezentatywne (por. np. biały – kłamstwo, biały – palec, czarny – miłość, черный – дядя, черный – мать, красный – новый).

We wszystkich sieciach, których węzły stanowią polskie i rosyjskie koloratywy pojawiają się realizowane z różnym natężeniem frekwencyjnym następujące elementy:

- 1) odwołania do prototypów (por. np. *zielony – las, czerwony – ogień, niebieski – woda, rzeka, czarny – ziemia, noc, голубой – вода, река, черный – земля, белый – день, красный – огонь*);
- 2) odwołania do uniwersalnej (tj. obecnej w wielu kulturach zachodniego kręgu cywilizacyjnego, zob. Kopaliński 1990; Evans 2019) symboliki kolorów (por. np. *czerwony – miłość, czarny – zło, zielony – nadzieja, młodość, biały – czysty, черный – зло, белый – чистый*);
- 3) charakterystyka kwantytatywna – denotacyjne „kolorowanie rzeczywistości” poprzez przydzielanie rozmaitym artefaktom barwy, która raczej rzadko jest ich cechą inherentną, znacznie częściej – cechą zewnętrzną, czyli nadaną obiektowi z wyboru, (por. np. *czarny, zielony, niebieski – oczy, czerwony – usta, twarz, samochód, зеленый – деньги, красный – стол, черный, голубой – глаза*);
- 4) kohiponimia (por. *biały – czerwony, czarny; czerwony – zielony, biały, czarny; niebieski – czerwony, zielony; белый – красный, черный, зеленый; красный – черный, белый, зеленый*);
- 5) dość silnie skonwencjonalizowane ponadkulturowe odwołania do emocji i stanów (*czarny – śmierć, czerwony – wstyd, красный – стыд, черный – смерть, плохо*);
- 6) kolokacje (*biały, czarny – chleb, zielony – góra, белый, черный – хлеб, голубой – вечер, зеленый – вечность*).

Wyniki analizy superkonektorów barw w świadomości językowej Polaków i Rosjan prowadzą do kilku wniosków. Analiza łączliwości nazw kolorów odnotowanych w odwróconych słownikach asocjacyjnych pozwala stwierdzić, iż struktura powiązań leksykalnych koloratywów w jądrze świadomości językowej zarówno Polaków, jak i Rosjan charakteryzuje się wysokim stopniem podobieństwa; niewielkie różnice

pomiedzy omawianymi jednostkami zaznaczaja się glównie na poziomie jednostkowych wykładników leksykalnych poszczególnych konotacji. W siatce werbalno-skojarzeniowej leksykonu mentalnego Polaków i Rosjan koloratywy wchodzą w relacje z dość ograniczoną liczbą słów-bodźców, odsyłających z reguły do tych samych obiektów rzeczywistości oraz do determinowanych przez konwencje pojęć abstrakcyjnych z całą sferą przypisanej im symboliki ponadetnicznej, tj. niezwiązanej z jedną z badanych kultur (nie odnotowano specyficznych kulturowo połączeń międzypojęciowych). Najwięcej połączeń odnotowano w domenie kohiponimii. Niewielka asymetria zaznacza się w aspekcie kwalitatywnym, tj. liczbie połączeń przychodzących od wyrazów hasłowych do węzłów-koloratywów. Rozpiętość leksykalno-skojarzeniowa omawianych jednostek nie odbiega znacząco od ich normatywnych opisów rejestrowanych przez tradycyjne źródła leksykograficzne.

Eksplokacja powiązań nazw kolorów w obu badanych zasobach ujawniła ponadto, że sieć połączeń leksykalnych w polsko- i rosyjskojęzycznym jądrze świadomości językowej w obszarze koloratywów wykazuje względnie silną stabilność zależności determinowanych przez konwencje, w mniejszym stopniu podatna jest na modyfikacje związane z faktami pozajęzykowymi.

Bibliografia

- BERLIN, B. | KAY, P. (1969), *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley – Los Angeles.
- BOLINGER, D. L. (1972), *Degree words*. Mouton.
- EVANS, G. (2019), *Historia kolorów. Tajemniczy świat barw*. Warszawa.
- GAWARKIEWICZ, R. | PIETRZYK, I. | RODZIEWICZ, B. (2008), *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*. Szczecin.
- KARAULOV, Y. N. | SOROKIN, Y. A. | TARASOV, Y. F. et al. (1994), *Russkij assotsiativnyy slovar'*. Moskva. [Караулов, Ю. Н. | Сорокин, Ю. А. | Тарасов, Е. Ф. et al. (1994), *Русский ассоциативный словарь*. Москва.]
- KOPALIŃSKI, W. (1990), *Słownik symboli*. Warszawa.
- TARASOV, Y. F. (2000), Aktual'nyye problemy analiza yazykovogo soznaniya. In: Ufimtseva, N. V. (ed.), *Yazykovoye soznaniye i obraz mira*. Moskva, 24-32. [Тарасов, Е. Ф. (2000), Актуальные проблемы анализа языкового сознания. В: Уфицева, Н. В. (ред.), *Языковое сознание и образ мира*. Москва, 24-32.]
- THUMB, A. | MARBE, K. (1901), *Experimentelle Untersuchungen über die psychologischen Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung*. Leipzig.
- UFIMTSEVA, N. V. | CHERKASOVA, G. A. | KARAULOV, Y. N. et al. . (2004), *Slavyanskiy assotsiativnyy slovar': russkiy, beloruskiy, bolgarskiy, ukrainskiy*. Moskva. [Уфимцева, Н. В. | Черкасова, Г. А. | Караулов, Ю. Н. et al. (2004), *Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский*. Москва.]
- USHAKOVA, T. N. (2000), Yazykovoye soznaniye i printsipy yego issledovaniya. In: Ufimceva, N.V. (ed.), *Soznaniye i obraz mira: sbornik statey*. Moskva, 13-23. [Ушакова, Т. Н. (2000), *Языковое сознание и принципы его исследования*. В: Уфицева, Н. В. (ред.), *Сознание и образ мира: сборник статей*. Москва, 13-23.]

- ZALEVSKAYA, A. A. (1980), *Psicholingvističeskoye issledovaniye printsipov organizatsii leksikona čeloveka. Avtoreferat dissertatsii. Leningrad.* [Залевская, А. А. (1980), *Психолнгвистическое исследование принципов организации лексикона человека. Автореферат диссертации. Ленинград.*]
- ZALEVSKAYA, A. A. (1981), *O kompleksnom podkhode k issledovaniyu zakonmernostey funkcionirovaniya yazykovogo mekhanizma čeloveka.* In: Zalevskaya, A. A. (ed.), *Psicholingvističeskiye issledovaniya v oblasti leksiki i fonetiki. Kalinin, 28-44.* [Залевская, А. А. (1981), *О комплексном подходе к исследованию закономерностей функционирования языкового механизма человека.* В: Залевская, А. А. (ред.), *Психолнгвистические исследования в области лексики и фонетики. Калинин, 28-44.*]
- ZALEVSKAYA, A. A. (2005), *Psicholingvističeskiye issledovaniya. Slovo. Tekst. Moskva.* [Залевская, А. А. (2005), *Психолнгвистические исследования. Слово. Текст. Москва.*]

